

Наташа Павловић

МЕКСИКО У ОКУ Д. Х. ЛОРЕНСА

Путопис *Јуџира у Мексику*, као збирка везаних екскурзија, почиње животом Д. Х. Лоренса у Оаксаки и завршава се, ахронолошки, у Америци.

Већ у првом пасусу Лоренс замрзава сцену описујући мали град на југу и у њему трошну кућу од непечене цигле која са две своје стране оивичава трем. На веранди, у сенци, налазе се један сто од оникса, три столице на љуљање и једна мала дрвена столица, саксија са каранфилима и „једна особа са оловком” која баца поглед ка оно мало неба кроз дрвеће и онда га опет враћа на страну у свесци где исписује редове будуће књиге. Каже да је Божић следеће недеље, па читалац може да одреди доба године у којем путопис настаје. Јутро је, сија сунце и пријатно је седети напољу и писати, јер је довољно свеже и довољно топло. До писца допире мирис каранфила, као најближи, а онда и удаљенији мириси кафе, лишћа, јутра, „чак и Мексика”, јер и Мексико има сопствени мирис, као и свако људско биће. Мирис Мексика је, како каже, чудан, необјашњив, у њему има и смоле, и зноја, и сунцем спржене земље, чак и мокраће. Таман се читалац уљуљка у пријатну атмосферу, посебно инспиративну за писца, а он га само једним мирисом ошине и поквари му доживљај.

У опис затим уводи животиње, а на крају и човека. Наиме, чини се да незаобилазан део поставке представља пар зелених папагаја који имају изузетан утицај на писца, чак и кад их не слуша – механички му се грчи дијафрагма од смеха. Када се оглашавају, то чине крицима који продиру право до дијафрагме и за тај звук Лоренс каже да припада добу пре него што је измишљен мозак. Папагаји све пажљиво слушају и репродукују и, управо док се исписује почетак путописа, звижде као Розалино (*Rosalino*), који мете трем метлом.

Розалино ће бити једини лик којем ће Лоренс посветити здушну пажњу у путопису *Јуџра у Мексику*. Његово присуство држи иначе лавина наратив у прва четири есеја која говоре о животу у Оаксаки и око ње. „У епском смислу, овај квартет постаје мала ’Розалинијада’”.¹ Иако су вероватно написани за неколико дана, децембра 1924. године, неколико месеци после писања три есеја о ритуалима Индијанаца, стављени су пре њих у књигу.

Већина градова у Мексику, по речима Лоренса, сем главног града, завршава се самим собом, некако одједном. Као да их је неко у повољу спустио из раја у равницу и ту их оставио. Тако је и са градом из којег креће овај путопис. Изван зидова цркве и огромног старог манастира одмах се пружају брда и планине које Лоренс сликовито и вешто дочарава.

Нигде као у Мексику људски живот није толико изолован, одсечен од свог окружења, сматра Лоренс. Такав осећај путник стиче и када преко равнице прилази неком великом граду, као што је Гвадалахара, и када спази две куле катедрале као две изгубљене птице једну поред друге. Лоренс објашњава да је незамисливо да се изгради црква са само једном кулом. „Морају да постоје две куле, да би једна другој правиле друштво у овом свету дивљине”.²

Интензиван је тај осећај нигдине. Када идући на екскурзије Лоренс улази у село Хуајапа (*Нуауара*), чини му се да нигде нема живе душе, све делује мирно, тајновито и скривено. Тишину описује као тешку и подмуклу. У тихо дрвеће манга као да је уплетено вребање или невољност. Да није било цркава да означе неку тачку у оваквим селима, записује Лоренс, човек не би знао куда да се запути. Али, Шпанци су усред тих црних колиба подигли бело здање са две куле, велику, усамљену и безнадежну цркву. А где постоји црква, постоји и *plaza*. А где је *plaza*, ту је и *zócalo*, центар.

Сусрет Лоренса са културном различитошћу у Мексику најисцрпније и најефектније је приказан управо у есеју о посети Хуајапи.³ Била је недеља и на улици је било највише жена које су носиле поврће на пијацу. Присуство странаца у испражњеном селу је попут звука добоша у порти, пише Лоренс. Жене су се окретале и склањале од путника, као да су потенцијални разбојници. Чак ни то што је међу мушкарцима била једна *Señora*, тј. Фрида, није их убедило у супротно,

¹ Virginia Crosswhite Hyde and Earl G. Ingersoll, eds., “*Terra Incognita*”: *D.H. Lawrence at the Frontiers* (Madison – Teaneck: Fairleigh Dickinson University Press, 2010), 19.

² D. H. Lawrence, *Mornings in Mexico and Etruscan Places* (Harmondsworth: Penguin Books, 1971), 19, “There must be two towers, to keep each other company in this wilderness world”.

³ Neil Roberts, *D.H. Lawrence, Travel and Cultural Difference* (New York: Palgrave Macmillan, 2004), 168.

јер им је она била оличење необичности. Гледали су је као ђавола због другачије гардеробе. Ништа боље нису реаговали ни ретки мушкарци које су сретали. Лоренс њихов сумњичав, упиљен и упитан поглед упоређује са погледом којим је Едгар Алан По (*Edgar Allan Poe*) гледао у свог гаврана.

За столом испред цркве два мушкарца су врбовала пролазнике за неке гласове, за владу, државу, новог гувернера, шта год, каже Лоренс. На једном зиду зграде је плавим словима било исписано *Justizia* (Правда) и указивало се на то за кога да се гласа. Лоренс, познат по томе што није волео демократију, обраћа се читаоцу и шаљивим тоном каже да демократија тако постаје права забава.⁴

Локално становништво у говору најчешће користи речи „*No hay*”, што значи „Нема”, а то Лоренса поприлично иритира. Када тражи да купи поморанце, рећи ће му „*No hay*”, иако их види посвуда. Када покаже продавачици да их има и на дрвету, она ће му чак и тад, погледавши неубране воћке, одговорити са „*No hay*”.

Трагајући за поморанцама које је желео да купи, Лоренс је ушетао у двориште где се одвијала *fiesta*. У том окружењу из њега излазе речи којима можда неочекивано исказује надмоћ народа којем припада: „Али, ми не припадамо владајућој раси за цабе”.⁵ То надмоћно „ми”, изречено са висине, препознаје се и када размишља о лепоти коже Мексиканаца, некој врсти богатства које имају у свом телу, а које можда иде „уз потпуно одсуство онога што ми називамо 'дух'”⁶.

Лоренс се постепено навикавао на тамошњи стил живота и мексичко *Mañana es otro día*⁷ (Сутра је нови дан). Схватио је да је у Мексику, посебно у недељно поподне, и наредних пет минута довољно далеко. Упоређујући „нас” и „њих”, које можемо назвати Другима у контексту постколонијализма, Лоренс се задржава на слици коју тамошњи народ има о белцима. Док је боравио на тлу Мексика, стекао је утисак да су тамо човек или жена беле коже нека врста феномена – баш као и мајмун у којег би Индијанци да гледају, да му се чуде и смеју. Белац је попут неке посебне врсте белог мајмуна који је препреденошћу научио много тајни полумагијског карактера. Те тајне се односе на универзум и због њих је белац себе начинио главним. Д. Х. Лоренс подстиче читаоца да замисли племе великих белих мајмуна у некој фантастичној одећи које је способно да убије својим сиктањем,

⁴ D. H. Lawrence, *Mornings in Mexico and Etruscan Places* (Harmondsworth: Penguin Books, 1971), 25, “My dear fellow, this is when democracy becomes real fun”.

⁵ *Ibid.*, 28, “But we don't belong to the ruling race for nothing”.

⁶ *Ibid.*, 31, “with the complete absence of what we call 'spirit’”.

⁷ *Ibid.*, 31, “Tomorrow is another day”.

да скаче кроз ваздух корацима од једне миље, да преноси мисли другим таквим мајмунима који су на удаљености од хиљаду миља. Објашњава му да је отприлике таква слика Индијанаца о белцима.

Стављајући се у позицију Индијанаца, Лоренс говори да описани бели мајмуни знају неке чудновате трикове. Најпре, знају за време, које је код Мексиканаца нешто нејасно и магловито. „Постоје само три времена: *en la mañana, en la tarde, en la noche*, ујутру, поподне, ноћу. Нема чак ни поднева, ни вечери.”⁸ Бели мајмуни, напротив, знају да постоји нпр. пет сати, пола девет... За њих је дан једна ужасна слагалица тачних временских периода.

Исто је и са раздајином. Бели мајмуни је изражавају у миљама, две миље, десет миља, а за Индијанце постоји само „близу” и „далеко” и, поврх тога, „веома близу” и „веома далеко”. Постоје одреднице као што су „два дана” или „један дан”. Међутим, одређују се према својим осећањима.

„Ако му се неке две миље чине далеко, онда то *jestie* далеко, то је *muy lejos* (веома далеко)! Али, ако неких двадесет миља *oseña* као да су близу и да су познате, онда то није далеко.”⁹

Бели мајмун има неку ужасну страст ка невидљивој тачности. За Мексиканце *mañana* може да значи и сутра, и за три дана, и за шест месеци, али и никад. За њих не постоји ништа фиксно у животу, сем рођења и смрти, али и *fiestas*, фестивала посвећених боговима, које одређују свештеници.

Ништа другачије није ни са новцем. За Индијанце су новчићи само мали котурови који немају никакву чар. Они инсистирају на рачунању у невидљивим новчићима, знаним само њима. Исто је и са поштењем. Индијанци, како се чини Лоренсу, нису природно непоштени. Нису ни шкрти, ни похлепни и по томе су као стари народ Медитерана, за које сребрни новчић има неки мистичан ореол, а имовина мистично значење. Прави Мексиканац не воли ни да чува новац. Инстинктивно га одмах троши, да не мора да га има. Он не жели да буде одговоран ни за шта, па зато и не жели ништа да чува, чак ни жену и децу. Лоренс долази до закључка да Индијанци као да желе да збаце и прошлост и будућност, и сећања и предвиђања, и оставе само огољени садашњи тренутак, моћан и оштар, као нож од опсидијана. Све што је пре и после јесте ствар свести, а садашњост је без ње.

„Али велики бели мајмун је дошао до кључева света, а црнооки Мексиканац мора да служи великом белом мајмуну, да би живео. Он

⁸ *Ibid.*, 34, “There are only three times: *en la mañana, en la tarde, en la noche*, in the morning, in the afternoon, in the night. There is even no midday, and no evening.”

⁹ *Ibid.*, 34, “If a certain two miles feels far to him, then it *is* far, it is *muy lejos*! But if a certain twenty miles *feels* near and familiar, then it is not far.”

мора да научи трикове из представе белог мајмуна: доба дана, новчиће, машине које се покрећу у секунди, рад који је бесмислен а ипак се с тачношћу плаћа, у тачним новчићима. Читав низ мајмунских трикова и мајмунских врлина. Чудну мајмунску врлину милосрђе, њушкање белих мајмуна околу да би *помогли*, да би *сјасили*! Може ли иједан трик бити неприроднији?”¹⁰

Ако је Индијанац сиромашан и нема хране, појашњава Лоренс, он једноставно затражи од другог и овај му да неку тортиљу. То делује сасвим природно. Али, ако бели мајмун дође, он му се загледа и у кућу, и у жену, и у децу, и дели му савете – намеће спасење, лечење болесне деце у тачно одређеним размацама, давање лека ујутру, у подне и увече, па се Индијанци питају зашто мора тако, зашто се лек не да било кад. Бели мајмуни су захтевни са њиховим јуче, данас и сутра. Зашто треба да се мисли на нешто што је изван овог тренутка?! А унутар овог тренутка и не треба да се мисли. И то је трик белог мајмуна, који је ружан и има гадну кожу, а не топлу браон.

Како Лоренс запажа, Индијанци не маре много ако морају да раде за белце. Могу да се забаве триковима белаца све док им то одговара, све док се не пробуди ђаво у њима, све док не увиде да су се бели мајмуни превише наметнули својим непрестаним тик-так механизмом који све надзире, све док од белих мајмуна не добију само рад, зној и новац и све док ти исти мајмуни не почну заузврат да им одузимају земљу, нафту и метал из душе.

Д. Х. Лоренс је веома свестан своје припадности белим мајмунима, свог биолошког и друштвеног статуса. Међутим, уочавају се његова помешана и сукобљена осећања према мексичком Другом, колебање идентитета, јер се емотивно идентификује са Мексиканцима, а дистанцира од белих мајмуна, исмејавајући западни друштвени систем и његове представе о времену, новцу или раздаљини.

И за Розалина, који је радио у Лоренсовој кући као *тозо* (слуга) тек два месеца, трикови белог мајмуна деловали су забавно. Спреман је био да научи понешто од њих, од мајмунског шпанског до тик-так начина рада. Међутим, није му било право када би се међу њима осећао превише слободан и срећан, када би јео и пио као и они. Бојао се тада да су можда смислили како да му уђу у душу, у срце и како да имају још користи од њега, па их је бојкотовао ћутањем и осамљивањем.

¹⁰ *Ibid.*, 35, „But the great white monkey has got hold of the keys of the world, and the black-eyed Mexican has to serve the great white monkey, in order to live. He has to learn the tricks of the white monkey-show: time of the day, coin of money, machines that start at a second, work that is meaningless and yet is paid for with exactitude, in exact coin. A whole existence of monkey-tricks and monkey-virtues. The strange monkey-virtue of charity, the white monkeys nosing round to *help*, to *save*! Could any trick be more unnatural?”

Радио је за нека два долара или девет шилинга месечно и неколико тортиља као храну. Временом је могао да постане старешина села, одговоран Влади, и тада би имао малу плату, али и славу.

Розалино је био дете планине, Индијанац из села удаљеног два дана хода, али је провео две године у граду, па је научио мало шпанског. Трудио се да научи и да чита и да пише, чак и да напише песму на шпанском, љубавну. Ишао је и у вечерњу школу. Није био од оних на-сртљивих, малих Индијанаца који зуре црним и недокучивим погледом са дозом ината, већ, као „мамин син”, више пандан Лоренсу. Разликовао се по својој осетљивости и повучености, по начину на који спушта главу и бојажљиво гледа постранце испод црних трепавица. Није имао онај смео мушки поглед већине Индијанаца, „који изгледају као да никада, никада уопште нису ни имали мајке”¹¹.

Индијанци са брда су веома привржени свом селу, записао је Лоренс. Розалино није две године ишао ван градића и када се изненада са њим нашао у Хуајапи, правом индијанском селу у брду, осетио је носталгију која га је поколебала. Како су, по Лоренсовим речима, Индијанци луди за тим да имају своје фотографије, фотографисао је Розалина и дао му коверат и маркицу да пошаље мајци фотографију.

По питању стаса, Розалино је био изузетак у односу на локалне Индијанце, јер је био нешто виши, а није имао ни њихове велике и блештаве очи. Очи су му биле мање и црње, а покретале су се брзо као у гуштера.

Лоренс повезује изглед мексичких Индијанаца са астечком митологијом. Објашњава да су астечки богови и богиње скупина која није баш вредна вољења, бар према информацијама које постоје. У њиховим митовима нема ни шарма, ни поезије, ни грациозности, само неко непрекидно гунђање, где богови гунђају једни на друге, па онда гунђају људима што постоје, а ови даље гунђају на животиње. Богиња љубави нема додир нежности, већ је богиња прљавштине и прости-туције. Шта онда она доноси на свет као своје чедо? Камени нож! Мексички Индијанци, закључује Лоренс, и јесу оштри, са јаким телом и очима као кремен-камен.

Када Д. Х. Лоренс промишља о древним народима Мексика и еволуцији, у коју не верује, истиче да би радије веровао у оно што су Астеци звали Сунца, тј. Светови који су се сукцесивно стварали и уништавали. Само Сунце се грчи, а светови гасе као много свећица када се неко накашље усред њих. Онда се мистериозно и лагано Сунце поново згрчи и нови скуп светова почне опет да светлуца.

Сунце је стално присутан елемент у Лоренсовим делима, као опсе-сија и предмет трагања. Када касније буде описивао индијански плес,

¹¹ *Ibid.*, 32, “...who seem as if they had never, never had mothers at all“.

Лоренс ће се навратити на улогу Сунца. По његовим речима, оно је извор свега, све време и вољно и невољно, и систолно и дијастолно, пулсира тако да се према њему управљамо и крећемо из генерације у генерацију. Човек мора стално да се предаје добротинитељу Сунцу и да сâм покурава злурадост Сунца.

Лоренс упућује читаоца у веровања Астека да су постојала четири Сунца и да је наше пето, које ће да се распукне изнутра, у земљотресима.

У својим размишљањима и опажањима, Лоренс се дотиче и закривљености свега у свету. Наиме, описује последњу суботу пре Божића. Све изгледа као да се креће, полако и у круг, према једној централној тачки. И облаци и планине око долине, соколови, па чак и прашина. Писац ту застаје и тврди да је чудно што треба да размишљамо у правим линијама и правим токовима, када њих нема, када све што је право, пре или касније, заокрене свој правац и нагрне ка средишту. Као и врхови подигнутих соколових крила који личе невидљиву половину елипсе, тако је и космос закривљен, сфера унутар сфере, а пут од тачке до тачке иде око неке кривине, центрипетално. Прав ток је против воље света, вели Лоренс.

Како је субота пијачни дан, ујутру беле мрље људи „као галебови” притичу одасвуд, центрипетално. Лоренс их приказује као „беле мрље”, јер су обучени у као снег бели памук. Одећа мушкараца је толико бела да чини јак контраст са тамним лицима испод њихових великих шешира. Црне косе Индијанаца имају плавичасти прелив и густо и богато им падају преко чела. Мушкарци каскају за магарцем на којем седи жена између две огромне корпе, са дететом у наручју. Стижу у групама, појединачним фамилијама, из долине и са планина, са потрепштинама, као на ходочашће. Долазе да продају и купују, али највише да се мешају. Пијаца и религија одвајкада спајају ненаоружане људе, став је Д. Х. Лоренса. Циљ Индијанаца које посматра јесте да се цењкају, да купују, продају, размењују, а изнад свега, да ступају у контакт. Зато и воле цењкање, јер то је живот, а новац је само изговор. Пијаца траје цео дан. На стотине магараца скупљено је у двориштима крчми. Чак и овде писац не одустаје од центрипеталности, али је не помиње отворено, већ каже да магарци спуштених ушију пажљиво чекају као животиње које боље од било које друге животиње знају да је сваки друм закривљен ка неком центру где је одмориште.

Када се заврши пијачни дан, сви који су испунили циљ због којег су дошли у градић снажно се одбијају од центра ка ширем простору, враћајући се својим кућама. Ништа вредније од контакта као јединог блага не носе назад. Истина, додаје Лоренс, у марамици скривеној у кошуљи завијен је понеки бакарни новчић, али и он ће нестати као што и звезде нестају кад се рађа дан, као што све нестаје. Битно је, по

виђењу Лоренса, само оно што је крајње неопипљиво, тај сусрет, додир размене, оно што се никада не може закачити, ни задржати. Као вечерња звезда која није ни ноћна ни дневна, између сунца и месеца, али ничија, средишња, дели дан од ноћи, и зато је лепша од било које друге. Нема циља и ништа није фиксно, чак ни куле катедрале – и оне се полако нагињу.

Белци, сматра Д. Х. Лоренс, готово увек сентиментално пишу о Индијанцима, нпр. антрополози и проучаваоци митова, али белац обично осећа и урођени недостатак наклоности према њима. Обе реакције потичу од тога што Индијанци нису налик „нама”. Онај први осећај инстинктивног одбијања, који има обичан фармер или било који појединац на Западу, јесте сасвим природан, поштено је то признати. Између два света, два тока, неће никад бити ни помирења ни моста, ни канала да их споји – њихова свест се разликује од наше и обратно, и могу да буду фаталне једна по другу. Боље је то што пре схватити и прихватити, а не покушавати да их разумемо на свој начин. Исто је и са белцима и Полинежанима или Банту црнцима. Претварати се да је све то један ток значи стварати хаос и ништавило. Као што се не може помоћу једног тока изразити други. Једини начин је да се у себи носи неки мали дух који може да гледа на више страна. Али, како каже Лоренс, човек не може да припада двома странама или већем броју страна.

Писац говори да Индијанци и белци немају ни исту представу о забави. Увече, када је дан завршен, Индијанци играју око бубња и певају, имају спектакуларне плесове посвећене кукурузу, јелену, змији, орлу, природи. Европски сељаци ће седети око ватре и певати баладе или песме о појединцима и личним искуствима, с тим да ће се сваки појединац на свој начин идентификовати са емоцијом из песме. Индијанци певају без речи или визије, подигнутих лица, полузатворених очију, док су им уста отворена, а звуци извиру из свести смештене у трбух. Рећи ће вам да је то песма о човеку који се враћа кући из лова на медведа, или да је посвећена киши, или житу, или, модерније, црквеном звону у недељно јутро. Али, ту нема изолованог искуства, медвед је било који медвед, ловац је било који ловац. Искуство је генеричко, припада људском крвотоку, а не уму или духу. Такав је и ритам бубња, који пулсира или добује као срце, без душе, а искуство је заједничко, племенско. За уши белца то је недостатак мелодије који подстиче осећај страха у непријатељском окружењу. У основи је, каже Лоренс, крв. Док плешу укруг, око бубња, сви мушкарци певају једногласно, крећући се меканим и тешким кораком. Нема драме, тела су им мало савијена напред, а ритам допире до средишта земље. Тај плес у круг може да траје сатима. Нема ни назива ни текста, не значи

баш ништа, нема ни представе ни гледалаца. Ипак, можда је то најузбудљивији приказ на свету. Можда је то предавање пулсирајућем падању крви, увек ка средишту земље, у велики централни извор, у ритму на доле, у ритму заборављања и обнављања. „Али оно што ми тражимо, пасивно, у сну, они можда траже активно, у кружном плесу.”¹²

Д. Х. Лоренс читаоцу свог путописа пружа не само опис и тумачење индијанског плеса, већ га и супротставља обредима старих Грка. Подсећа читаоца на тврдње да се грчка драма развила из обредних плесова Индијанаца, али и да између индијанских обредних игара и грчких верских обреда постоји велики раскорак. Грци су обично имали неко конкретно божанство коме је обред био посвећен и тај бог је био главни сведок, публика. Ту су зачеци позоришта са глумцима и публиком. Током дуге еволуције, сами смо, каже Лоренс, постали богови своје сопствене драме. Ми доносимо суд, а код Индијанаца нема ни тога. Њихова драма нема ни почетка ни краја. Ум се клања креативној мистерији и доноси суд не о добру или злу, већ о истини и лажу, а божанства нема, јер не сматрају да их је ико створио. Стварање је за њих као велика поплава, која стално траје, уз дивне и страшне таласе, без коначности. Нису раздвојени Бог и Божја креација, ни дух и материја, а ни извођач и публика – све је једно. Бог је урођен у стварање, а не издвојен. Све је неко дивно треперење стварања, било да је смртоносно као муња или љутња у ситним очима медведа, или у покрету јелена, или у њихању борових грана под снегом. Мистерија, чудо и фасцинираност стварањем трепери у сваком камену, листу, трњу и пупољку, зубима звечарке, топлим очима ланета. Лоренс закључује да, немају Бога или Велики ум који управља универзумом, у нашем смислу, али је све божанско.

Индијанци имају само две велике негативне заповести: „Не смеш да лажеш. Не смеш да будеш кукавица.”¹³ Једна једина позитивна је: „Признаћеш чудо.”¹⁴ Зло, према схватањима Индијанаца, лежи у лагању и кукавичлуку, а врлина лежи у херојском одговору на креативно чудо. Код мушкарца то значи храбро окретање целокупне његове снаге ка сусретању чуда и трчање напред са тим чудом, а код жене је то предавање целе себе деликатној, чудесној осетљивости, која привлачи и чудо и мушкарца ка том чуду у њој. Ако се тркају, не раде то да би победили, добили награду или показали срчаност, већ да би у тој тензији која је пола мучење, а пола екстаза, сакупили у својим душама све више креативне ватре и енергије која ће носити њихово племе даље,

¹² *Ibid.*, 58. “But what we seek, passively, in sleep, they perhaps seek actively, in the round dance”.

¹³ *Ibid.*, 63, “Thou shall not lie. Thou shall not be a coward”.

¹⁴ *Ibid.*, 63, “Thou shalt acknowledge the wonder”.

кроз несталне године. За Индијанце је то тркање са непроменљивим богом који им неће дати ништа ако га не претекну.

У путопису *Јуџра у Мексику* посебно су вредни описи два индијанска плеса чији су називи: пролећни плес посвећен кукурузу који клија и змијски плес Хопи Индијанаца. Лоренс је првом плесу присуствовао у пуеблу чије су га куће запањиле. Биле су налик питама од сушеног блата, ниске и четвртасте. Чудновато му је деловало како се не измрве, а издржавају кроз векове, док се грчки мермер претура, а катедрале тетурају. Гола људска рука са мало новог меког блата изгледа да је била бржа од времена и пркосила вековима. Све је било направљено од чисте земље, сем врата или прозора са светлоплавим оквирима.

У пролећном плесу посвећеном кукурузу који клија, како описује Д. Х. Лоренс, сви учесници, а има их подоста, ударају малом граном зеленог бора. Чује се звук бубња, мушкарци скакућу и њишу се, док дубок звук мушког певања звучи као тутњава ветра дубоко у шуми. Мушкарци око бубња су старији. На подвезицама око колена плесача таласају звончићи. Плешу и жене, по једна иза сваког мушкарца, црне и стабилне, као сенке. Дуге црне косе им падају као свила низ леђа, а исто толико дуге косе мушкараца пуштене су преко широких и голних рамена. Жене на глави, незнатно спуштеној, носе зелени украс од дрвета налик тијари, у облику капије замка, привезан траком испод браде. Босе су, имају кратке црне мантије везане преко једног рамена, а друго је остављено голо. Опасане су скарлетно-зеленом тканицом. И оне у руци држе по гранчицу. „Када гледате у жене, заборављате мушкарце”¹⁵. „Али када гледате у мушкарце, заборављате жене”¹⁶. Они су голи до појаса, згодни, црне очи им непроменљивим погледом сјаје испод свилених трепавица. Носе кратак бели ткани килт, везен вуном зелене, црвене и црне боје. Плес је управљен надолу, ка средишту земље, где ти мушкарци и припадају, како је и означено мрљама црвене земље по њима. Лоренс потанко описује начин на који они играју без престанка, без напора, под врелим сунцем, а ипак без презнојавања и тешког дисања. Играју као да непрестано мотре и послушкују. Када формирају плесни ред, то изгледа као дуга права линија, „флексибилна као живот, али права као киша”¹⁷. Дуги редови затим формирају четири круга плесача, а онда и звезду и на крају се опет распореде у редове. Уз то, околно има и доста комедијаша, којима је коса покупљена у чвор на врху главе, а у тај чвор су уметнуте љуске кукуруза. Поскакују кроз редове, праве гестове којима призивају нешто са неба, па са земље. По-

¹⁵ *Ibid.*, 66, “When you look at the women, you forget the men“.

¹⁶ *Ibid.*, 67, “But when you look at the men, you forget the women“.

¹⁷ *Ibid.*, 68, “flexible as life, but straight as rain“

мажу плесачима ако им се олабави лисичја кожа којом су се огрнули, или ако им се одвеже обућа, јер плес не сме да стане. После неких 40 минута, бубањ престаје да се оглашава. Плесачи стану у један ред, жене иза мушкараца, па се повуку без звука. Тада се зачује тутњава бубња који се не види и пристиже друга половина племена да настави плес. И тако од десет ујутру до неких четири поподне, све док се на крају не саставе те две половине.

Небо, тумачи Лоренс, има своју ватру, воде, звезде, електрицитет, ветрове, хладноћу, а земља своје невидљиво врело срце, воде, многе сокове и неописиве ствари. Између њих је човек и мало зрно. Човек својим знањем призива утицаје и одозго и одоздо. Ма колико рањив, ипак је господар, командује невидљивим утицајима и чак му команде буду и испоштоване. Он учествује у клијању и сазревању кукуруза и, када најзад једе свој хлеб, поново се спаја са енергијама које је призивао из широког универзума. Када описује плес посвећен кукурузу који клија, Лоренс подвлачи значај органске везе између човека и природе.¹⁸

Пре него што читаоцу пружи слику змијског плеса Хопи Индијанаца, Д. Х. Лоренс објашњава да они живе у у Аризони, поред земље Навахо Индијанаца, а неких 70 миља северно од пруге за Санта Фе. То су Пуебло Индијанци, тј. сеоски, чија су сива и прашњава села, а има их три, смештена на заравнима или врховима стена испод којих пржи суво сунце Аризоне. Лоренсу је речено да се змијски плес одиграва једном годишње, на свакој од три заравни редом. Те 1924. године плесу је присуствовало, по Лоренсовој процени, око три хиљаде људи у публици. Дошли су са великих удаљености, из Њујорка, Калифорније, било је међу њима и Навахо Индијанаца, каубоја, туриста, чак и Црнаца, свих узраста, пола, боје, стаса и „димензија радозналости”. Писац назначавача циљеве њиховог доласка. Углавном су желели да виде како мушкарци држе живе звечарке у устима. Други аспект је ритуални плес, који се може посматрати и из угла културе, као што се, каже Лоренс, посматра плес Ане Павлове, у то доба најпознатије руске балерине у руском балету. Ту је и верски аспект, јер се на почетку одржи краћи говор, публика се замоли да буде тиха и пуна поштовања, пошто је то свети верски обред Хопи Индијанаца, а не јавна забава. Због тога нема аплауза или бодрења, већ присутни треба да се понашају као да су у цркви. Публика је добро расположена и пристојна.

Са културног становишта, тај плес је готово безвредан, изјављује Лоренс, ништа више од неке дечје игре на улици или циркуске тачке. Упоредује га са плесом посвећеним кукурузу у Санто Домингу који је лепши. Овај змијски плес је прилично одбојан, са примесама ужаса, па стога и има толико узбуђења и толико публике.

¹⁸ Robert Burden, *Travel, Modernism and Modernity* (London – New York: Routledge, 2016), 108.

Према пишчевом виђењу, змијски плес не преноси много осећаја братства како то види једна жена из публике коју чује како каже да Индијанци верују да су сви људи браћа, да су и змије браћа са њима и да ту нико никога неће да повреди. Он упоређује анимистичку религију са „нашом”. Њихова религија није једног духа, једног бога-творца. Код њих нема бога уопште и све настаје одвојено. Све је живо – и Сунце, и киша, и гром, али то нису људи, већ су сами по себи живи, као манифестације живе активности. Гром није ни Тор ни Зевс, већ нешто живо као несхватљиво чудовиште. Лоренс се пита како ће човек да се повеже са тим огромним космичким зверима. „Наша” религија каже да је космос Материја, коју треба да покори Дух човека. Факир ће то, рецимо, покушати да уради уз помоћ психичких моћи. Лоренс сматра да наука може на прави начин да покори космос. Граде се канали за наводњавање и артешки бунари, бране, ветрењаче, громобрани, електричне централе, користи се познавање силе и енергије. Али, Индијанци се са тим не слажу и кажу да томе морамо прићи праведно, са дубоким поштовањем, али и одважношћу. Они покушавају, као стари Египћани, да покоре чудовишта црпећи своју мистичну вољу. Код анимистичких религија нема Бога, појашњава Лоренс, већ постоји само сиров Извор – мистично Сунце одакле настају Змајеви, тј. Светлост, Ветар или Киша, који стварају Земљу, гмизавце, птице, рибе. Само Сунце је најстрашнији змај. Једини богови на земљи су људи, који се развијају постепено и слабашни су као цветови. Они су, према веровању Индијанаца, исковани у сунчевој пећи, на наковњу кише, чекићима грома и уз мехове ветра, под изузетним притиском. Тако су богови исход, а не почетак и порекло. За разлику од белаца за које је наука религија освајања, за Индијанце не постоје тзв. механички процеси, већ се освајање врши помоћу живе воље. Таква је, тврди Лоренс, религија свих урођеника Америке, Перуанаца, Астека, можда и свих урођеника на свету.

Хопи Индијанце је, по мишљењу Д. Х. Лоренса, нека унутрашња судбина довела до врха тих сунцем спржених заравни, стена и орлова, песка и змија, ветра и сунца, које је морао да освоји. Први мали плес којим су отворили читав спектакл назван је плес антилопе; но, публика је ишчекивала плес са звечаркама. Веровање Хопи Индијанаца каже да се у мрачном средишту земље налази мрачно сунце, око којег се увија наш свет као велика змија. Кажу да звечарке нису путници, већ походе увек иста места на земљи и ту и умиру. Плесачи су намазани црном и сивом бојом, и осим везених килтова на себи немају никакву одећу. Једино што још пребаце преко себе јесте лисичја кожа. Прво наступају најстарији мушкарци, а последњи је дечак од 14 или 15 година, кратке косе. Има само осам мушкараца које зову антилопи-

ним свештеницима. Затим долазе мушкарци који су јаке грађе, прилично ниски, обликованих тела, правих бокова, намазани црвеном бојом. Њих има 11 и зову их змијским свештеницима. Крећу се брзо укруг, са тешком дивљом тишином уз концентрацију карактеристичну за Индијанце. Њихов плес је кратак, примитиван и не траје дуго, можда 10-15 мин. Поподне следећег дана већ поменуте хиљаде људи су похрлиле ка тргу, обезбедили су себи места и на крововима и у прозорима, свуда, све док мало село није изгледало као да је саграђено од људи, а не од камена. Међу њима је било разног света, белих жена у панталонама, мушкараца који су довели своје аутомобиле, туриста у правом смислу те речи. И даље су нестрпљиво чекали представу са змијама. Најзад се појавио први млад свештеник који је у зубима носио звечарку, а за њим су ишли и остали. Змије су се у устима младих свештеника увијале и њихале, а њихове мале нежне главе као да су се чудиле и слушале. На крају су плесачи нестали отишавши да положи змије испред једне стене – тзв. змијске шкриње и све их пуне на слободу. Биле су покорене, а ипак слободне да иду и чудовиштима кише и ветра пренесу поруку, људски дух, дах, молитву, наредбу која им је удахнута из уста свештеника, захвалност змајевима-боговима који су превазишли своје страхове. Шириле су се као зраци љубави након битке и сталног рвања.

После овакве представе није изненађујуће сазнање Лоренса да Хопи имају јединствен тајни лек против змијског уједа.

Након змијског плеса, неизоставно је Лоренсово поређење онога што различите културе сматрају својим постигнућима. Они који не припадају култури Индијанаца подижу брану на Нилу и граде пругу преко Америке, а Хопи носе звечарку у устима да би је покорили и вратили у тмине земље и одаслали своју поруку преко својих емисара. Сваком своје постигнуће и победа, каже Лоренс. Код Хопија је човек „заувек недорвршен”. „За нас и Оријенталце”¹⁹, човек само прави механичку екскурзију у створени и уређени универзум, са жудњом за повратком савршеном божанству с почетка. За „нас” је Бог био на почетку, Рај и Златно доба су изгубљени и на „нама” је да их повратимо. За Хопије, Златно доба је далеко испред, а Бога још нема. Лоренс између ове две визије види процеп узајамног негирања између модерних и примитивних начина упознавања света, преко којег Индијанци зуре у „нас” као којоти. По његовом мишљењу, „ми” смо само тренутни освајачи, јер смо бржи. Лоренсово горепоменуто раздвајање тога „ми” на „нас” и „Оријенталце” несумњиво ће се уклопити у постколонијалистичка проучавања која ће се тек развити у другој половини века у којем је стварао.

¹⁹ *Ibid.*, 89, “To us and to the Orientals...”

Јасно је из Лоренсових записа да су амерички урођеници природно религиозни и да им је религија уткана у живот. Та религија је ани-мистичка, извори су јој мрачни и безлични, а сукоб са њиховим боговима је спор и непрестан. Писац ипак заузима страну говорећи да то може потрајати док се урођеници не слома у безнадежности под „нашим” тријумфалним успехом, до којег долази брзо. Млађи Индијанци који се годинама школују губе контакт са својом религијом, остају без корена, постаје им досадно. „Индијанцу са сопственом религијом у себи *не може бити досадно*”.²⁰

Док бели Американци журно одлазе након представе ка својим аутомобилима, а ваздух пара звук њихових мотора, урођеници одлазе тихо у своје резервате, опет свако са својим остварењем тог дана.

Лоренс се у свом путопису *Јуџира у Мексику* ахронолошки враћа на мали ранч у Новом Мексику. Наиме, он помиње Дан Св. Катарине, а то је празник који пада пре Божића, који се провлачи кроз путопис као временска одредница. Док, с једне стране, у даљини опажа сенке којота на месечини, с друге га, као звук шкољке, дозивају медитерански шапати у даљини. Осећа да никада ни на тренутак неће разумети диван, древни свет Америке. Насупрот том поднебљу, Медитеран, као симбол младости, и Италија, толико стара, а заувек детињаста и наивна, призваће га поново.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Burden, Robert. *Travel, Modernism and Modernity*. London – New York: Routledge, 2016.
2. Hyde, Virginia Crosswhite and Ingersoll, Earl G., eds. “*Terra Incognita*”: *D.H. Lawrence at the Frontiers*. Madison – Teaneck: Fairleigh Dickinson University Press, 2010.
3. Lawrence, D. H. *Mornings in Mexico and Etruscan Places*. Harmondsworth: Penguin Books, 1971.
4. Roberts, Neil. *D. H. Lawrence, Travel and Cultural Difference*. New York: Palgrave Macmillan, 2004.

²⁰ *Ibid.*, 89, “An Indian with his own religion inside him *cannot* be bored”.

